

NR I 1997

Ale

Historisk tidskrift

FÖR SKÅNE

HALLAND

OCH

BLEKINGE

Ale

Historisk tidskrift för Skåne, Halland och Blekinge
utges av De skånska landskapens historiska och arkeologiska förening och
Landsarkivet i Lund.

Redaktionskommitté

Länsantikvarie Carin Bunte, Malmö
Professor Erik Cinthio, Lund
Arkivarie Bengt Danielson, Lund
Högskolelektor Gert Jeppsson, Lund, redaktör
Docent Sten Skansjö, Lund
Landsarkivarie Anna Christina Ulfspärre, Lund

Innehåll

	Sid.
Göran Larsson: Skånska län 1526–1996	1
Märta Strömberg: C 14-dateringar vid Ales stenar	9
Torsten Nilson: Tärningskast med livet som insats	22

Skånska län 1526–1996

Av Göran Larsson

Landsarkivet i Lund

Den 1 januari 1997 blev Skåne ett län. Därmed upphörde den länsindelning som existerat i 278 år. I denna uppsats görs en tillbakablick på länsförvaltningen i Skåne genom tiderna med tyngdpunkten på tiden före 1918.

Länsförvaltningen under äldre tid

Mot slutet av 1100-talet växte vid sidan av häradstingens och kyrkans förvaltning en kunglig länsförvaltning fram. I en tid då skatten huvudsakligen utgick in natura och då kommunikationerna var outvecklade, var det naturligt att kungamakten »delegerade» eller förlänade sin makt ute i landet till lokala funktionärer, som inom sina områden utövade den kungliga makten och använde skatteintäkterna direkt inom det område där de togs in.

Det område som de olika länen omfattade kunde variera från ett härad till flera. Länen förvaltades av en »Lensmand», som undantagslöst var en adelsman. Lensmandens uppgifter bestod bl.a. i att uppbära kronans skatter samt att utöva tillsyn över kronans skogar och annan egendom i länet. Han hade också ett betydande inflytande över rättsskipningen.

Länen kunde innehas på olika villkor: som räkenskapslän, län på tjänst eller län på avgift. Län på räkenskap innebar att lensmanden skulle redovisa alla skatter och intäkter från länet direkt till kungen. Denna form av län kallades också »att ligga till kungens fatabur». Själv erhöll lensmanden en fast lön. Län på tjänst innebar att lensmanden själv fick behålla samtliga intäkter från sitt län mot att han ställde upp soldater eller gjorde annan tjänst för kronan. Län på avgift innebar att lensmanden betalade en fast avgift till kungen för sitt län men i övrigt fick behålla alla intäkter. Det säger sig självt att de två senare

formerna av län var de fördelaktigaste för länsinnehavarna.

Själva länsindelningen var inte så fast som i senare tid. I Skåne fanns dels ett antal större län med någon av kronans befästa borgar som stödjepunkt, dels ett antal mindre län vilkas storlek kunde växla efter omständigheterna.

Malmöhus län upprättades 1526 och dit hörde ursprungligen Oxie, Ingelstads och Järrestads härader vilka tidigare tillhört Lindholms län, dvs. ett län knutet till Lindholms slott. Övriga borglän vid denna tid var Helsingborgs län, som omfattade hela norra Skåne, och Landskrona län. Vid reformationen i Danmark 1536 sammanfördes de områden som legat under ärkebiskopsstolen i Lund till ett län benämnt Lundagårds län. I östra Skåne omfattande länen ett eller flera härader.

Reformationen innebar också att stora delar av de tidigare kyrkogodsens av kronan bortförlänades till adeln, som därigenom ökade sin makt och sitt inflytande. Den danska kronan valde att genom köp och byten koncentrera kronogodsens till landskapen väster om Öresund, varigenom adelns ägande i Skåne ökade. Denna utveckling tillsammans med goda priser för produkterna från godsens ledde till en storhetsperiod för den danska adeln, vars maktställning bl.a. manifesterades genom byggandet av många praktfulla slott som vi än idag kan beskåda runt om i Skåne. Den danska högadeln förenade den politiska

makten som lensmænd med ekonomiskt välstånd. Danmark var fram till 1660 ett valkungadöme, där makten delades mellan det adligt dominerade riksrådet och kungen. Perioden 1536–1660 brukar därför i Danmarks historia benämnas »adelsväldets tid».

1605 såg länsindelningen i Skåne ut som följer:

Räkenskapslän var *Malmöhus län* med Torna, Bara, Oxie, Herrestads, Ljunits, Vemmenhögs, Skytts, Järrestads och Ingelstads häradar samt *Helsingborgs län* med Luggude, Bjäre, Norra och Södra Åsbo och Göinge härader (häradet delades senare i Västra och Östra Göinge).

Län på avgift var *Landskrona län* med Färs, Harjagers, Onsjö och Rönnebergs härader.

Fria län var *Gladsax län* bestående av Albo härad samt *Gärds*, *Villands* och *Frosta län* vilka bestod av respektive härad.

År 1616 upprättades ett *Kristianstads län* med den nygrundade fästningsstaden som centrum. Till detta län fördes Villands, Göinge, Gärds och Albo härader.

Under den sista delen av Skånes danska tid var landskapet indelat i fyra län: Malmöhus, Landskrona, Helsingborgs och Kristianstads län.

Medan denna äldre, mera feodala typ av länsförvaltning bestod i Danmark, inleddes i Sverige en utveckling mot en starkare statsmakt där kungen och kronan tog ett fastare grepp om den lokala förvaltningen. Gustaf II Adolf och rikskanslern Axel Oxenstierna var de drivande krafterna bakom denna utveckling. I den regeringsform som slutligen antogs 1634 lades i stort sett den länsorganisation fast som gällt till våra dagar. Landshövdingarna blev kronans tjänstemän med noga reglerade arbetsuppgifter. Här framträdde ett modernare tjänstemannabegrepp där privat och

offentligt hålls isär. Denna modernisering av förvaltningen i Sverige innebar bl.a. att rikets resurser kunde koncentreras på ett betydligt effektivare sätt än tidigare. Därigenom möjliggjordes också den militära upprustning som på sikt ledde till att Sverige-Finland övertog rollen som den dominerande makten i Norden från Danmark-Norge.

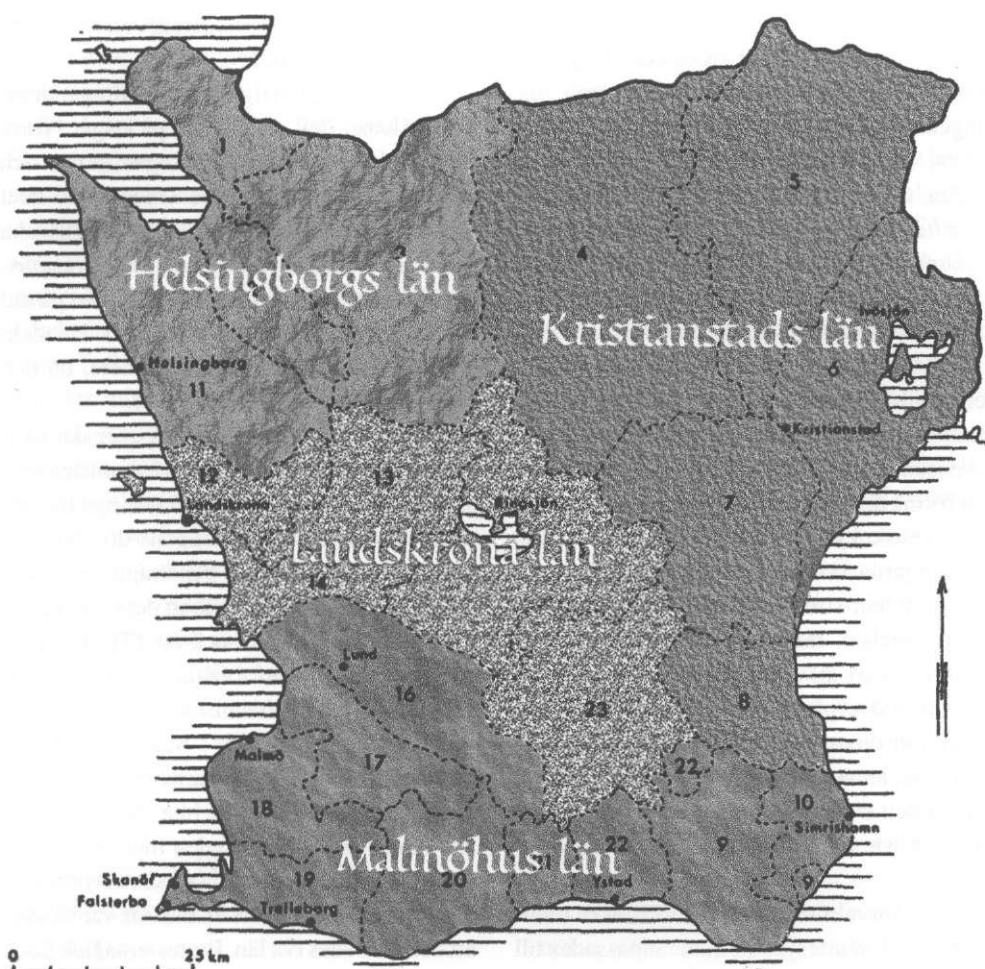
Den svenska tiden

Generalguvernement

Efter den svenska erövringen 1658 inordnades Skåne, Halland och Blekinge i ett generalguvernement, vars förste generalguvernör var Gustaf Otto Stenbock med residens i Malmö. Generalguvernement fanns sedan tidigare i Sveriges tyska och baltiska provinser. Denna styrelseform tillämpades i områden som ansågs särskilt utsatta för fientliga anfall. Den viktigaste skillnaden mellan en generalguvernör och en landshövding var att den förre även hade det högsta militära befälet inom sitt område. Under generalguvernören sorterade en landshövding över Halland samt en landshövding över det gamla Kristianstads län, till vilket lades Blekinge. De gamla Helsingborgs och Landskrona län bestod under en tid och leddes av en befattningshavare med titeln slotts- eller läns-hövding. 1669 lades generalguvernementet ned, och Malmöhus, Helsingborgs och Landskrona län slogs samman under en landshövding. 1676 återupptogs generalguvernementet i samband med utbrottet av det Skånska kriget.

Halland och Blekinge bröts efterhand ut ur generalguvernementet, och från 1693 förvaltades Skåne som ett guvernement lett av en guvernör med liknande ställning som de tidigare generalguvernörerna.

Till huvuduppgifterna för den svenska länsförvaltningen i Skåne hörde naturligtvis landskapets inlemmande i det svenska riket. Skåne var ett gammalt danskt kärmland, där

Län i Skåne 1658 före övergången till Sverige.

Härader i Skåne:

1 Bjäre härad	7 Gälds härad	13 Onsjö härad	19 Skytts härad
2 Södra Åsbo härad	8 Albo härad	14 Harjagers härad	20 Vemmenhögs härad
3 Norra Åsbo härad	9 Ingelstads härad	15 Frosta härad	21 Ljunits härad
4 Västra Göinge härad	10 Järrestads härad	16 Torna härad	22 Herrestads härad
5 Östra Göinge härad	11 Luggude härad	17 Bara härad	23 Färs härad
6 Villands härad	12 Rönnebergs härad	18 Oxie härad	

de högre stånden i samhället var en integrerad del av danskt samhällsliv och kultur. I frederna i Roskilde 1658 och i Köpenhamn 1660 slogs det fast att Skånes invånare skulle få fortsätta att leva under sina gamla lagar och privilegier. Detta respekterades till en början från svensk sida, och perioden 1658–1676 präglades av en relativt mild »försvensk-

ning». Det skånska kriget 1676–1679 kom att i grunden ändra den svenska politiken. Efter den danska landstigningen på sommaren 1676 återerövrades hela landskapet med undantag av Malmö. Den svenska förvaltningen bröt samman och dansk förvaltning återinfördes. De danska trupperna hälsades som befriare av stora delar av befolkningen. Kriget blev dock

en fruktansvärd katastrof för Skåne, och stora områden i västra Skåne lades öde. Kriget urartade efterhand till ett utnötningskrig, där ingendera sidan kunde nå ett avgörande. Fred slöts, utan landavträdelser från någondera sidan, under fransk medling i Lund 1679.

Efter kriget inleddes en mera kraftfull och målmedveten försvenskning. Denna leddes på ett skickligt sätt av Rutger von Ascheberg, som var generalguvernör under åren 1680–1693. Aschebergs politik gick ut på att med en kombination av övertalning och hot förmå skåningarna att bli en integrerad del av det svenska riket. 1681 lyckades det Ascheberg att förmå det skånska prästerskapet att övergå till svensk kyrkoordning, och 1683 anhöll skåningarna om att få antaga svensk lag. I bägge fallen stred detta mot fredstraktatens bestämmelser, men från svensk sida kunde man peka på att skåningarna själva anhållit om att få övergå till svensk ordning. Det hot man från svensk sida bl.a. använt var att skåningarna annars inte skulle få bli representerade i den svenska riksdagen; därmed skulle de gå miste om allt inflytande på rikets styrelse.

Inom förvaltningen infördes svenska traditioner, och skattesystem m.m. anpassades till svenska normer. Adelsns starka ställning i Skåne bestod, men dess privilegier inskränktes. En stor del av de skånska godsens förvärvades av uppsvenska adelsmän.

Nya krigsår. Två län

Skånes utsatta läge märktes åter under Det stora nordiska kriget 1700–1719, då Danmark gjorde ett nytt försök att återta de förlorade landskapen. Den 1 november 1709 landsteg en dansk armé vid Råå, och hela landskapet utom Malmö och Landskrona besattes. Guvernör över Skåne var Magnus Stenbock, som samlade en armé i Småland, och den 28 februari 1710 stod slaget vid Helsingborg, där

den danska armén led nederlag och fick skeppas över till Själland.

Även om inga övriga krigshandlingar drabbade Skåne, fick man känna på kriget i form av ökade skatter, utskrivningar m.m., och 1711 kom pesten till Skåne. Under 1710-talet uppfördes en serie skansar längs den skånska västkusten som skydd mot danska invasionsförsök. År med missväxt ledde till brist på säd med stränga regleringar som följde. Handeln från de skånska hamnarna låg nere, då den danska flottan behärskade havet.

Åren 1715–1718 leddes det svenska riket från Lund, dit Carl XII efter hemkomsten från Bender förlagt sitt residens. I den nya författning som antogs efter kungens död och enväldets fall förbjöds generalguvernement inom riket. Detta medförde att det skånska guvernementet upplöstes och att 1719 infördes normal länsstyrelseförvaltning i Skåne med Malmöhus- och Kristianstads län.

Införandet av två län i Skåne föranledde protester från adeln, borgarna och bönderna, som vid riksdagen 1720 bl.a. framförde att slättlandet och skogsbygden inte borde skiljas åt utan gemensamt dela på skattebördorna. Man framhöll också att Skåne inte var så stort att det behövdes två län. Protesterna fick dock ingen verkan, och länsgränsen drogs längs härads- och fögderigränserna så att Malmöhus län kom att bestå av Oxie, Skytts, Vemmenhögs, Torna, Bara, Harjagers, Ljunits, Herrestads, Frosta, Färs, Luggude, Rönnebergs och Onsjö härader och Kristianstads län av Bjäre, Norra och Södra Åsbo, Västra och Östra Göinge, Villands, Gärds, Albo, Ingelstads och Järrestads härader.

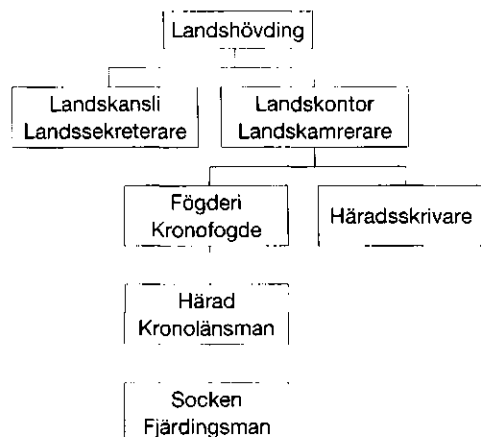
Den statliga förvaltningen i Skåne kunde nu inrätta sig efter fredliga förhållanden. I spetsen för länet stod landshövdingen, ofta en adelsman med militär bakgrund. Den förste landshövdingen i det nya Malmöhus län var greve Carl Gustaf Hård, en av Carl XII:s gamla kämpar, som sedan 1717 varit guver-

nör över Skåne. I Kristianstads län tillträdde ämbetsmannen Samuel von Hyltéén landshövdingeposten.

Ett kort mellanspel i förvaltningen av Skåne utgjorde det skånska generalguvernement som upprättades 1801–1809 med fältmarskalken Johan Christopher Toll som generalguvernör. Det var Skånes utsatta läge under de pågående Napoleonkrigen som gjorde att man återupplivade denna styrelseform. Toll innehade såväl den högsta civila som den militära makten och var överordnad de båda landshövdingarna. Generalguvernören kunde – när han ville – ingripa i alla slags ärenden. Detta ledde i vissa fall till ett besvärligt »dubbelkommando» där generalguvernören och landshövdingarna stundtals fattade olika beslut. I 1809 års nya författning återkom förbudet mot generalguvernement inom riket, och Toll framtogs sina civila befogenheter. Han kvarstod dock som högste militärbefälhavare i Skåne.

Några drag ur länsstyrelsens organisation och arbetsuppgifter 1719–1918

Länstyrelsens organisation från 1719 såg i grova drag ut som följer:

Landshövdingen

Posten som landshövding gav mycket makt och prestige och besattes normalt av adelsmän, ofta med militär bakgrund. Det kom att dröja in på 1900-talet innan icke-adliga landshövdingar blev i majoritet. Malmöhus län fick sin förste icke-adlige landshövding 1939, då Arthur Thomson tillträdde ämbetet, och Kristianstads län 1923 med Johan Nilsson.

I äldre tid ansågs det vara en fördel om landshövdingen inte hade för nära relationer till sitt län. Landshövdingen skulle först och främst vara konungens företrädare i länet och se till att kronans intressen tillvaratogs. Utvecklingen mot att landshövdingen skall vara inte bara regeringens företrädare utan även förespråkare för sitt län kom först senare.

Landshövdingarna var s.k. förtroendeämbetsmän, dvs. de var direkt avsättliga utan föregående dom. Konungen skulle ha möjlighet att direkt ersätta en landshövding som inte på ett tillfredsställande sätt fullföljde regeringens intentioner. I realiteten var det dock mycket sällsynt att en landshövding avsattes. Kungens personliga inflytande över landshövdingeutnämningarna kom dock att vara stort in på 1900-talet. Landshövdingen skulle i ordets rätta bemärkelse vara en konungens egen troman. En benämning på landshövdingen och länsstyrelsen som länge användes var »konungens befallningshavande», förkortat KB.

Under 1800-talets lopp fick landshövdingarna en självständigare ställning i förhållande till regeringen. Det var inte ovanligt att landshövdingar samtidigt var riksdagsmän, och i denna egenskap hade de inte bara en möjlighet att gynna sitt län utan också att framföra kritik mot regeringspolitiken. Detta ledde till att landshövdingens roll förändrades från att först och främst vara regeringens förlängda arm till att även vara länets främste förtroendeman i förhållande till centralmakten i Stockholm.

Före kommunalreformerna 1862 var det en viktig uppgift för landshövdingen att skapa möjligheter för samarbete mellan socknar och städer etc. Detta medförde många resor inom länet och sammankomster med företrädare för länets invånare. Länsstyrelsen var före 1862 länets enda civila myndighet vid sidan av kyrkan och rättsväsendet. Detta innebar att så gott som alla frågor handlades av länsstyrelsen. Efter 1862 överfördes många frågor från länsstyrelsen till kommuner och landsting.

Inom de olika utvecklingsprojekt som sattes igång under 1800-talet var landshövdingen ofta en pådrivande kraft. Ett exempel på detta är hushållningssällskapen, där landshövdingen ofta spelade en ledande roll.

Även om landshövdingen inte hade någon militär befälsrätt, var hans ansvar för militära frågor ändå stort. Inom det militära indelningsverket svarade länsstyrelsen för att rusthållare och rotebönder fullgjorde sina skyldigheter. Dessa arbetsuppgifter bestod till 1901 då det militära indelningsverket utvecklades.

Landshövdingeämbetet har i Sverige alltid varit ett av rikets högsta ämbeten och medfört en hög social ställning. En nordisk jämförelse visar att den svenske landshövdingens position varit starkare än de danska amts- och de norska fylkesmännens. Lönemässigt har de tillhört landets högst betalda ämbetsmän, och landshövdingarna i Malmöhus län hade tillsammans med kollegorna i Göteborgs och Bohus län dessutom en något högre lön än sina kollegor i övriga län.

Länsförvaltningens olika delar

Landshövdingens ställning var som framgått ovan utomordentligt stark, och han avgjorde ensam alla ärenden. I den landshövdingeinstruktion som utfärdades 1734 stadgades visserligen att alla ärenden skulle kontrasigneras av landssekreteraren eller landskamreraren,

men det var landshövdingen som ensam fattade besluten, och tjänstemännen hade ingen skyldighet att notera en avvikande mening.

Fördelningen av ärendena mellan landskontor och landskansli var i instruktionerna inte helt entydig, men i praktiken handlade landskamreraren skattefrågor och andra kamerala ärenden, ärenden rörande försvaret med undantag av värvning och annan rekrytering, inventeringar hos länets befattningshavare samt annan förvaltning av kronans medel. Övriga ärenden såsom polisärenden, fångar och lösdrivare, fattigvård, hälsovård, kommunikationer, näringslivsfrågor m.m. handlades av landssekreteraren. Som biträden tillkom efterhand landskanslisterna och länsbokhållarna.

Den centrala länsförvaltningen var som synes liten, och så sent som 1908 hade länsstyrelsen i Malmöhus län bara åtta ordinarie tjänstemän utöver landshövdingen själv.

Under 1800-talets lopp ställdes länsstyrelsernas organisation alltmera under debatt. Från liberalt håll kritiserade man den närmast enväldiga ställning som landshövdingarna hade och krävde reformer. Kritiken mot länsstyrelserna kopplades samman med kraven på kommunalt självstyre. 1855 utfärdades en ny landshövdingeinstruktion där landssekreterarens och landskamrerarens ställning stärktes genom att de fick rätt att reservera sig mot landshövdingens beslut. I övrigt ändrades länsstyrelsernas organisation obetydligt. Det blev istället den snabba samhällsutvecklingen som från och med 1800-talets andra hälft kom att förändra länsstyrelsens organisation och arbetssätt. Som redan nämnts var antalet tjänstemän mycket litet, och de fick allt svårare att hinna med den ökade mängd av ärenden som samhällets utveckling medförde. Man försökte lösa detta genom att vissa ärenden överfördes till andra myndigheter, men också genom att till länsstyrelsen knyta experter av olika slag.

Skånska generalguvernementet 1658–1669	(Skåne, Halland och Blekinge)
Landshövdingedömen 1670–1675	(Malmöhus län, Kristianstads län med Blekinge samt Hallands län)
Skånska generalguvernementet 1675–1693	(Skåne, Halland och Bohuslän. Blekinge eget län 1680.)
Skånska guvernementet 1693–1719	(Skåne. Halland eget län 1693.)
Malmöhus- och Kristianstads län 1719–1996	
Skånska generalguvernementet 1801–1809	(Skåne)
Skåne län 1997–	

Den lokala förvaltningen

Kronofogden var ansvarig för skatteuppbörden och skulle i övrigt tillvarata kronans ekonomiska intressen inom fögderiet (omfattande flera häradar). Han var också polischef och ansvarig för att lagar och förordningar följdes samt att domar och andra beslut verkställdes. Att fungera som åklagare tillhörde också kronofogdens arbetsuppgifter. Kronofogden rapporterade direkt till landshövdingen och var dennes »förlängda arm» ute i länet.

Häradsskrivaren var sidoordnad kronofogden och ansvarade för att de längder som behövdes för skatteuppbörden upprättades.

Länsmannen eller kronolänsmannen hade att inom sitt område (normalt ett härad) biträda kronofogden i dennes åligganden. Han fungerade ofta som åklagare på häradstingen.

Fjärdingsman, ibland benämnd kronobetjänt, var den sista länken i kedjan, och normalt fanns det en per socken. Denna befattning besattes sedan gammalt med någon av bönderna i socknen och avlönades ibland av dessa och ibland av kronan. Fjärdingsmannen hade att biträda vid utmätning och andra förrättningar. Han utgjorde också den lokala ordningsmakten. Fjärdingsmannabefattningen blev efterhand mera »kommunal» i den bemärkelsen att socknarna helt tog över kostnaderna. Fjärdingsmannen blev lokal polisman, och det

lokala polisväsendet kom att förbli en kommunal angelägenhet till 1965.

Städernas förvaltning var helt skild från landsbygdens. Här fullgjordes de statliga förvaltningsuppgifterna av magistraten, dvs. borgmästare och rådmän som samtidigt utgjorde stadens domstol, rådhusrätten.

Efter 1918

1918 genomfördes en genomgripande omorganisation av länsförvaltningens lokala nivå, och under 1900-talets lopp kom att följa såväl en betydande expansion av länsförvaltningen som stora omorganisationer. 1952 indelades landskansliet och landskontoret i sektioner, och 1971 upphörde dessa gamla benämningar helt. 1986 försvann en av länsstyrelsens ursprungliga uppgifter, då skatteförvaltningen bröts ut och bildade en egen myndighet.

Kulmen på detta sekels förändringar av länsförvaltningen kom så i bildandet av det nya Skåne län från 1997.

Den enda befattning och funktion som kommit att bestå i relativt ursprungligt skick är landshövdingens, som därmed blir den förmedlande länken till historien. Från det gamla danska Skånes magnifika lensmænd har utvecklingen gått över de krutstänkta karolinska generalguvernörerna och guvernörerna via 17- och 1800-talens aristokratiska landshövdingar till våra dagars länsföreträdare.

Litteratur

- Dickson, Robert: Malmöhus län år 1800. Stockholm 1914.
- Erlandsson, Alf: Skånska generalguvernementet 1658–1693 och dess arkiv. Lund 1967.
- Erslev, Kristian: Konge og Lensmand. København 1879.
- Erslev, Kristian: Danmark-Norges Len og Lensmænd 1596–1660. København 1885.
- Jexlew, Thelma: Lensregnskaberne, en oversigt. København 1978.
- Rosén, Jerker: Skånska privilegie- och reduktionsfrågor 1658–1686. Studier rörade Karl XI:s skånska räfstpolitik och Skånes försvenskning. Lund 1944.
- Sörndal, Olof: Den svenska länsstyrelsen. Lund 1937.
- Westerhult, Bo: Kronofogde, häradsskrivare, länsman. Den svenska fögderiförvaltningen 1810–1917. Lund 1965.

C 14-dateringar vid Ales stenar

Av Märta Strömberg

Arkeologiska institutionen, Lunds universitet

Att intresset för Ales stenar är i ständigt stigande framgår av de för varje år allt högre besökskiffrorna. Dessa lär öka ytterligare sedan det stora stenskeppet nu fått högsta betyg i Michelinguiden för sevärdheter i Skandinavien. Undersökningarna vid Ales stenar drives vidare i små etapper. Efter en sammanfattning av ämnesval och inriktning för de senast publicerade artiklarna om fornlämningen är det nu aktuellt att redovisa resultaten av de hittills gjorda C 14-dateringarna och kort beröra några andra skeppssättningar av större format.

Besökarna vid Ales stenar har olika förväntningar och platsen utnyttjas för många syften

Under senare tid har ett par artiklar om Ales stenar publicerats i denna tidskrift. Dessa har varit avsedda att ingå i en serie av populärvetenskaplig natur och skall fortlöpande – men var för sig – kortfattat behandla skilda aspekter på den stora anläggningen på Kåsebergaåsen. Enligt den uppgjorda planen kommer efterhand de olika undersökningarna att redovisas för att ingå i en sammanfattande diskussion. Eftersom den närmaste omgivningen på Kåsebergaåsen innefattas i projektet, kommer även resultaten av fältarbetena i dessa områden att behandlas.

Den första artikeln i denna serie har titeln »Teater, musik, poesi och bröllop vid Ales stenar» (Strömberg 1995 a, s. 17 ff.). Syftet var att fästa uppmärksamheten vid de olika aktiviteter som fornlämningen i allt större utsträckning kommit att utnyttjas till i modern tid. Detta är naturligtvis positivt men ställer också höga krav på arrangörerna. En plats av denna dignitet får inte användas till bullersamma och smaklösa jippon, och fornlämningen får inte på något sätt komma till skada.

I artikeln ställdes också frågan om vissa fornlämningsområden har fått en ny betydelse i en »avkristnad» tid. Det är allmänt omvittnat att antalet gudstjänstdeltagare efterhand

visat en stark minskning, även om detta inte gäller varje enskild kyrka i vårt land. Men en följd av det avtagande intresset för åtminstone delar av kyrkans verksamhet har blivit att många människor känner sig rotlösa i dagens samhälle. Då händer det att man söker sig till fornminnesplatser av speciellt slag, och Ales stenar är uppenbarligen en sådan plats. Läget, det öppna landskapet med dess stora skönhetsvärden och därtill den fantasieggande skeppssättningen med sina magnifika dimensioner ger besökaren möjlighet till upplevelse och avkoppling. Detta är en viktig aspekt på Ales stenar. Anläggningen har alltså sin givna plats även i modern tid, men självfallet med andra funktioner.

Meningen med Ales stenar och förändring av innebörden i ett längre tidsperspektiv

Den andra artikeln har titeln »Fornminne med många uttolkare» (Strömberg 1995b, s. 1 ff.). Den hade två syften. Det ena var att kort redogöra för mångfalden av tolkningar, som har framförts av såväl fackmän som intresserade lekmän. Denna summering visar mycket tydligt att Ales stenar har inspirerat och fortfarande sporrar många människor att finna en enligt deras egen mening riktig förklaring till stensättningen. Bland de många som engagerat sig i frågor kring Ales stenar argumenterar exempelvis en person med stor övertygelse

för en datering till yngre bronsålder medan en annan entusiastiskt hänför anläggningen till äldre romersk järnålder och särskilt i det senare fallet med en mycket detaljrik motivering. Det kan finnas anledning att vid ett senare tillfälle återkomma till de försök till tolkning och datering som framförts av lek-män. Märkligt nog synes de allra flesta som uttalat sig om Ales stenar bara räkna med *en* funktion! Viktigt i sammanhanget är också en grundlig kännedom om det samhälle som tog initiativet till att bygga stensättningar av detta slag.

Det andra syftet var att starkt understryka hur viktigt det är att försöka få klarhet i forn-lämningens *hela* användningstid så långt detta är möjligt och inte endast intressera sig för tid-punkten för tillkomsten. Man bör i alla fall ställa frågan och resonera om möjligheterna att besvara den, inte ignorera den. Även om man naturligtvis först vill veta *när* och *varför* en viss bevarad anläggning har kommit till, så finns ju ändå monumentet kvar till våra dagar, och man kan knappast utgå ifrån att det läm-nats åt sitt öde kort tid efter uppförandet och invigningen.

För arkeologen är det naturligt att söka följa förloppet framåt i tiden och ställa frågor om vad som hände i bygden i samband med för-ändringar i kulturellt, socialt, ekonomiskt, religiöst och kanske även politiskt avseende. Fortsätter man att använda anläggningen på samma sätt som förut och i så fall hur länge? Eller överger man platsen efter en viss tid för att sedan eventuellt återkomma? Raserar man den av religiösa skäl eller för att man inte längre inser meningen med dess existens? Det finns många aspekter att väga in, och det är viktigt att inte bortse ifrån att det i en bygd av viss storlek funnits olika traditioner, som tagit sig uttryck exempelvis i gravskicket eller i kultutövningen, och att överväga vad som sker när denna bygd skall ingå i ett större politiskt sammanhang.

Frågor kring stensättningens tillkomst och senare användning

Denna tredje artikel i den nya serien i Ale in-riktas i första hand på de C 14-dateringar som vi nu har från olika skeden i undersökningen. Det är viktigt att redovisa dessa och diskutera deras samband med stensättningen.

När projektet planerades 1987–1988 och igångsattes 1989, var såväl vi som fornmin-nesvårdande myndigheter inställda på ut-grävningar av högst begränsad omfattning. Det skulle bli svårt att arbeta här på grund av de många turisterna, för att området användes som betesmark och inte minst för den uppen-bara risken för sand- och jordflykt, om man lät en avtäckt yta ligga öppen mer än någon dag. Vi beslöt därför att i varje fall till en bör-jan bedriva fältarbetena i mycket små etap-per, som inte innebar stora ingrepp i marken, och att för övrigt ägna en del tid åt rekognos-ceringar på åsen.

Den allra första uppgiften var dock att med små schakt, på vad som kunde bedömas vara lämpliga ställen, pröva den hypotes som tidi-gare hade framförts i Forskning och Framsteg av docent Curt Roslund vid Astronomiska av-delningen på Chalmers tekniska högskola i Göteborg. Den gick ut på att Ales stenar inte skulle vara en skeppssättning i vanlig mening utan i stället vara konstruerad som två mot-ställda parabler. Syftet – eller ett av syftena – med denna anläggning antogs ha varit att den skulle kunna användas för att exakt bestämma tidpunkten för sommarsolståndet, d.v.s. att den hade en kalenderfunktion (Roslund 1979, s. 6 ff.).

En datering till ca 500 f.Kr. angavs som tänkbar. Om detta vore riktigt skulle det in-nebära att Ales stenar inte var från vikingati-den eller kort dessförinnan som hittills varit den vanligaste åsikten, utan hade byggts vid en tidpunkt i gränsen mellan brons- och järn-ålder. Men det låg så att säga i tiden att om-

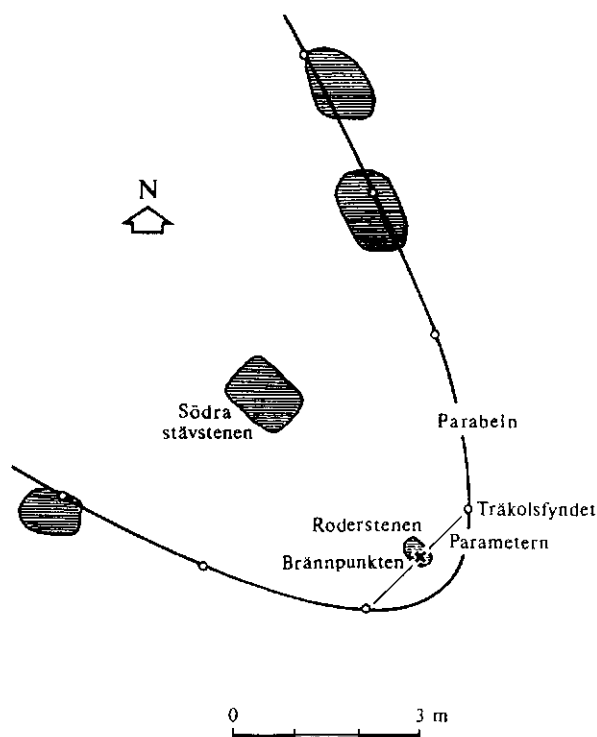

Fig. 1. Curt Roslunds inmätning av det första träkolsfyndet. Från Ale 1991:2, s. 4, fig. 2.

värdera äldre uppfattningar, framför allt på grund av arkeoastronomins framväxt och dess fokusering på stenformationer av skilda slag.

Från denna utgångspunkt fanns det därför goda skäl att med vissa insatser pröva om man kunde komma till klarhet om dateringen. Detta var också viktigt för den sedan länge pågående bebyggelsehistoriska undersökningen i Hagestad med omgivande bygd, i vilken även Valleberga med Kåseberga ingår. Vi hade hittills utgått ifrån att Ales stenar hörde samman med bebyggelsen under järnåldern och att de små undersökningar som kunde vara nödvändiga i huvudsak endast skulle gälla konstruktionsdetaljer. Då skulle man möjligen också kunna påträffa föremål som informerade om funktion och möjliggjorde datering. Men man hade inga förväntningar om några större fyndkomplex.

I och med att den hävdvunna dateringen ifrågasattes och ett projekt tillkom för att åtminstone öka kunskapen om skeppssättningen och dess omgivning, blev situationen en annan. För detta har redogjorts i Ystadiana (Sundström 1990, s. 9 ff.; Strömberg 1990, s. 33 ff.; Roslund 1990, s. 113 ff.).

Det första kolprovet

Till att börja med inriktades undersökningen 1989 på den s.k. roderstenen, eftersom den enligt Curt Roslund borde ha haft en viktig funktion vid konstruerandet av parabeln (brännpunkten). Enligt vissa muntliga uppgifter skulle stenen ha varit flyttad och alltså inte stå på sin ursprungliga plats, och det gällde nu att kontrollera detta. Vår undersökning visade dock att det inte fanns några tecken på att så skulle vara fallet (Strömberg 1990, s. 69 och Roslund 1990, s. 118).

Enligt Roslund borde det finnas spår av en stödpinne för uppmätningen av den södra parabeln i den ena ändpunkten till parametern. Det nämnda schaktet lades så att det skulle inkludera denna punkt. Till vår överraskning påträffades ett stycke träkol just på den av Roslund anvisade platsen (fig. 1 visar fyndplatsen enligt Curt Roslunds ritning)! Efter som området kring Ales stenar utsatts för stor påverkan såväl av odling som av ingrepp under beredskapstiden på 40-talet, då här bl.a. fanns en militärbarack, ville vi inte ta ut någon seger i förskott utan avvakta analys och datering. Denna kunde genomföras med ekonomiskt bistånd från Chalmers tekniska högskola.

Träkolsbiten visade sig enligt undersökning vid Dendrokronologiska Laboratoriet i Lund härröra från en ung ekstam. Provet sändes sedan till Göran Possnert på Svedberg-Laboratoriet i Uppsala, där det omhändertogs för datering (fig. 2, prov 1, Ua 1581). Resultatet blev $1375 \text{ BP} \pm 115$ eller med omvandling till kalibrerat värde $650 \text{ AD} \pm 105$. Om parabelhypotesen stämmer borde denna datering enligt Roslund ange tidpunkten för uppförandet av Ales stenar någon gång mellan mitten av 500-talet och ca 750 e.Kr.

Det blev nu aktuellt att pröva om den södra parabeln kunde ha använts för bestämning av den exakta tidpunkten för sommarsolståndet, när solen vänder vid ett bestämt horisontmärke. En sådan plats finns vid Borrby backar. Denna hade Roslund fört in i sitt resonemang redan i artikeln i *Forskning och Framsteg*, men inte haft möjlighet att arbeta vidare med. Nu kunde bäringen till horisontmärket mätas, och resultatet blev en något senare datering än den tidigare angivna, nämligen ca 300 e.Kr. om backkrönet varit bevuxet med en 15 m hög skog och 300 f.Kr. om sikten varit fri (Strömberg och Roslund 1991, s. 2 ff.).

Träkol mitt i Ales stenar

I april 1991 upptogs ett schakt på 3 kvm i stensättningens centrala del. Avsikten var att gräva en tvärgående profil som skulle löpa från block N 15 till block S 15 för att man härigenom skulle få en uppfattning om

- 1) markförhållandena
- 2) det påförda lagrets tjocklek samt självfallet kontrollera
- 3) om det fanns några spår av anläggningar i mitten.

Vi hade räknat med ett tunt vegetationsskikt och därunder kanske vissa nedgrävningar eller orört lager, vilket skulle ha inneburit att man på ganska kort tid kunnat göra ett ca 19 m långt snitt tvärs över skeppssättningen, men jordlagret var i stället ungefär 60 cm tjockt. Arbetsinsatsen blev därför betydligt större, och vi kunde inte vid detta tillfälle – och det dåliga väder som då rådde – fullfölja planerna på ett tvärgående schakt utan fick nöja oss med en mindre utvidgning i mitten, orsakad av en mörk färgning under jordlagret (läget markerat på fig. 2). Denna färgning visade sig vara en i det närmaste rund anläggning med en största diameter på ca 90 cm och ett djup på 30 cm. Fyllningen var mörkare än det påförda lagret och avvek markant från det omgivande gula, starkt lerblandade sand- och gruslagret. Sannolikt är det fråga om en rest av en från början större grop. En vittrad sten låg nere i gropen. För övrigt påträffades sot och kolbitar.

Träkol från gropen bestämdes i Lund som ett fragment av en bokstam, och C 14-datering utfördes 1992 på Svedberg-Laboratoriet i Uppsala (prov 2, Ua-2578). Såväl denna som nästa datering bekostades av Chalmers tekniska högskola. Resultatet blev $1110 \text{ BP} \pm 75$ och med kalibrering 820–980 AD.

Träkolsprov från »styrlinjen»

Vid olika tillfällen utfördes mindre undersökningar i närheten av roderstenen. Förutom

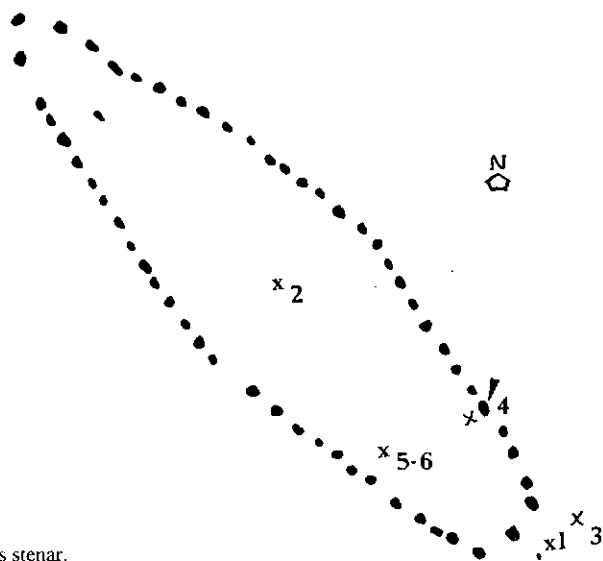

Fig. 2. De sex provernas läge i och invid Ales stenar.

de ovan nämnda syftena att undersöka roderstenens placering och söka efter spår av stödpinne för parabelkonstruktionen ville vi se, om det fanns någon bevarad anläggning, som kunde relateras till de iakttagelser som gjordes vid restaureringen 1956. Man noterade då förekomsten av ett stensikt på några få meters avstånd från stensättningens sydöstra avslutning. Det visade sig att här visserligen finns spridda stenar men att vissa ingrepp gjorts under beredskapstiden. Vi fann delar av en kabel m.m. Men här syntes också spår av äldre anläggningar. Nu tillvaratogs träkol från en plats i den s.k. styrlinjen (läget markerat på fig. 2). Dennas placering kan uttryckas som Curt Roslund gjort vid fig. 1 i den nämnda artikeln i *Forskning och Framsteg*: »Från varje punkt på en parabel är avståndet till brännpunkten lika stort som det vinkelräta avståndet till styrlinjen». Brännpunkten har tidigare omnämnts i samband med den första C 14-dateringen.

Detta träkolsprov kommer från en hasselgren och togs liksom det förra om hand av Chalmers för vidare befordran till Svedberg-

Laboratoriet i Uppsala (prov 3, Ua-2579). Resultatet blev $1330 \text{ BP} \pm 80$ och med en kalibrerad datering 640–790 AD. Denna datering liksom den från stensättningens mittparti har kort omnämnts i en festskriftsartikel till Henrik Thrane (Strömberg 1994 a, s. 87).

Trots att här uppenbarligen har grävts i modern tid och kanske tidigare, borde en något större yta undersökas. Möjligen kunde man då finna en oskadad anläggning, som gör det möjligt att dra säkrare slutsatser om fyndsammanhangen.

Träkol under orubbat block

Hittills har vi endast i ett fall funnit träkol under ett orubbat block. Det var vid undersökningen i juni 1996 av block N 24. Då påträffades en träkolsbit samt ett bränt ben under stenen (läget markerat på fig. 2). Med ekonomiskt bistånd förmedlat genom en av medarbetarna i projektet, professor Jan Bergström på Naturhistoriska riksmuseet i Stockholm, har träkolsprovet kunnat undersökas. Det rör sig om björk enligt den vedanalys som utfördes av Olafur Eggertsson på Paleoekologiska

laboratoriet i Lund. C 14-dateringen ombesörjdes också i Lund (prov 4, Lu-4126) av Göran Skog. Den gav resultatet 1490 BP $\pm$ 60 och med en kalibrerad datering 540–650 AD enligt den beräkning som gjorts med 68,2 % sannolikhet. De brända benbitarna är sannolikt av människa enligt docent Ebba Daring på Arkeoosteologiska forskningslaboratoriet vid Stockholms universitet. Detta skall omtalas utförligare i annat sammanhang.

Träkol och »matskorpa» i lerkärl

I oktober 1995 påbörjades ett schakt mellan block N 22 och S 21. Syftet var att få en profil genom den södra delen av Ales stenar och därvid tangera två orubbade block. När profilschaktet grävts ca 3 m från S 21, påträffade en av deltagarna en krukskärva i gränsen mellan matjord och underliggande lager (läget markerat på fig. 2). Vid försiktig fortsatt utgrävning kunde ett lerkärl framprepareras. Det hade visserligen utsatts för skadegörelse genom odling under många år och troligen även vid restaureringen 1956 av Ales stenar – det fattas skärvor i övre delen och krukans har även fått vissa sprickor. Men vi kunde linda in den med gasväv, föra över den i en låda och transportera den till Historiska museet i Lund, där den togs om hand av konservator Björn Tägtström. Den fick sedan torka under vintern, varefter innehållet grävdes ut fördelat i fem skikt. Kärlet var fyllt med jord, sot samt spridda brända benfragment och träkolsbitar.

Mot botten av kärlet syntes rester av ett förtorkat sothaltigt lager, en matskorpa, som bör ha tillkommit under krukans användningstid antingen i hushållet eller kanske mera sannolikt i samband med någon offer- eller begravningsceremoni. Delar av matskorpan lämnades till Laboratoriet för C14-datering i Lund, som angav resultatet till 1480 BP $\pm$ 60 eller kalibrerat 540–650 AD (prov 5, Lu-4125), vilket är samma värde som erhöles

vid dateringen av träkol under det orubbade blocket.

Kol från bottenkiktet i krukans daterades vid samma tillfälle, resultatet blev 1650 BP $\pm$ 60 eller kalibrerat 330–540 AD (prov 6, Lu-4124). Av dessa siffror att döma skulle matskorpan vara yngre än det lösa kolet i bottenkiktet. Men eftersom årtalen tangerar varandra skulle det ändå kunna röra sig om samma tid, ca 540 e.Kr. Man måste också vara medveten om att det vid depositionen av krukans tydligen också samlats ihop ganska mycket jord förutom spridda, mycket fragmenterade benbitar. Möjligen kan det vara fråga om en bålplats, som använts under en viss tid för återkommande begravingar under järnåldern, och att därför kol från olika tillfällen kan ha kommit med i kärlet. Man borde därför C 14-datera kol från olika lager i krukans. För de brända benen och kärlets form och dekor skall redogöras i en annan artikel.

De sex C 14-dateringarna

Av ovanstående redovisning framgår att resultaten av de i Uppsala och Lund utförda C 14-dateringarna fördelar sig på följande sätt enligt numreringen 1–6 på proverna i denna text:

1. U-a 1581. Kalibrerad datering: 545–745 AD.
2. U-a 2578. Kalibrerad datering: 820–980 AD.
3. U-a 2579. Kalibrerad datering: 640–790 AD.
4. Lu-4126. Kalibrerad datering: 540–650 AD.
5. Lu-4125. Kalibrerad datering: 540–650 AD.
6. Lu-4124. Kalibrerad datering: 330–540 AD.

Vad betyder nu detta och hur kan arkeologer använda dessa siffror? Först och främst måste en viss försiktighet iaktas vid slutsatserna. Med de omräknade, kalibrerade värdena får man inte ett enda årtal med marginal åt två håll utan hela den beräknade tidsramen. Det är ju också så att man kan få uträkningar såväl med 68,2 % sannolikhet (som här har använts) som med 95,4 %. I det senare fallet blir tidsramen något vidare.

Av de redovisade siffrorna framgår dock att aktiviteter bör ha förekommit på platsen vid olika tillfällen. Man ser också att flera dateringar samlar sig relativt väl i yngre järnålder. Det gäller prov nr 1 (från området i anslutning till roderstenen), prov nr 4 (under block N 24) samt prov nr 5 (matskorpa i lerkärl inuti skeppssättningen). Siffrorna ligger från 545 till 650 resp. 745, vilket omsatt till arkeologisk tidsskala betyder slutet av folkvandringstiden och en del av vendeltiden. Tidsangivelsen för prov 6 börjar som nämnts redan 330 och slutar 540, alltså från yngre romersk järnålder till slutet av folkvandrings-tiden. Endast dateringen av prov 2 ligger helt inom vikingatiden.

Etablering av området som grav- och/eller kultplats under yngre järnålder?

En möjlig förklaring till de dateringar vi nu fått är att en etablering av området som grav- och/eller eventuell kultplats ägt rum någon gång under den tid som motsvarar de angivna årtalsgränserna, dock med undantag för dateringen av prov nr 2.

Genom de omfattande undersökningarna först på Stockholmsgården i Valleberga och sedan i Hagestad, Löderup, Ingelstorp och åter i Valleberga inom ramen för Hagestadsprojektet har åtskilliga fyndplatser från yngre järnåldern påträffats (Strömberg 1961: I, s. 20 ff.; 1971, s. 192 ff.; 1973, s. 30 ff.; 1982, s. 165 ff. med kartorna fig. 142 och 143; 1995 c, s. 139 ff.). Man noterar att det sker en utökning av fyndlokalerna och att ett för speciellt vendeltiden karakteristiskt bestånd av föremål uppträder. Under denna tid kommer också järnet att få ökad betydelse i vardagslivet. Eftersom man i stor utsträckning är beroende av import av järnråvaran, kan man anta att denna ombesörjts genom gemensamma insatser och att man då också sett till att det har funnits ett överskott i den egna produktionen för att bekosta den. Sannolikt har det

skett förändringar i samhällsstrukturen och troligen även i markindelingen för jordbruket inom de enskilda bygder som hör till regionen. I denna del av sydöstra Skåne har visserligen inte påträffats fyndkomplex och koncentrationer av anläggningar av sådan karaktär att man har rätt att tala om en centralplats, men det rör sig ändå om en bygd med tät bebyggelse och ett material av ofta stor differentiering och hög kvalitet.

Man kan alltså föreställa sig att det har funnits en organisation med olika syften. Ett har varit handelskontakterna, ett annat försvaret av bygden. I olika sammanhang har jag fört in tanken på ett efterhand tillkommet ledningssystem, i vilket Ales stenar kunde ha spelat en symbolisk roll. Makt ingår givetvis i strukturen. Religion och kultutövning tillhör – liksom tidigare – det samhälleliga mönstret. Det talas om ett »riksenande» med början på 500-talet och att detta kan betyda ansträngningar för en större »politisk» enhet, som skulle kunna ha satt spår relativt tidigt även i sydöstra Skåne (jfr Hyenstrand 1996, s. 128 ff.). I samband med att materialet från Hagestadsprojektet skall sammanställas kommer en utvärdering att göras av resultaten utifrån bl.a. sådana aspekter.

Hur kommer då Kåsbergaaßen in i detta sammanhang? Åsen är ju knappast lämplig för bosättning. Här finns inte tillräckligt med vatten att tillgå för åretruntboende och området ligger oskyddat för vindarna, även om det under järnåldern inte såg ut som i dag utan då fanns det skog eller i varje fall viss träd- och buskvegetation.

Vid våra rekognosceringar har vi funnit åtskilliga tecken på att människor vistats på åsen, men av allt att döma rör det sig om säsonguppehåll för att utnyttja områdets resurser. Vissa platser kan ha erbjudit lä för exempelvis herdar med sin boskap, och dit har man tydligen återkommit många gånger. På andra ställen har besöken varit av sporadisk

natur. Dessa fältarbeten är ännu inte helt avslutade, men i det som hittills tillvaratagits är järnåldern representerad endast med ett fåtal föremål medan fyndplatserna från äldre och yngre stenåldern är många (Strömberg 1990, s. 94 ff. samt 1994b, s. 13 ff.). Vi har också funnit en del föremål resp. registrerat tidigare funna föremål från bronsåldern, som visar att man har varit där även då.

Det ser alltså ut som om det flitiga utnyttjandet av åsen som betesmark och sannolikt för viss jakt och för insamling huvudsakligen tillhör äldre perioder. Men man får inte glömma en mycket väsentlig aspekt i detta sammanhang, nämligen åsens betydelse som transportled. Den skånska rekognosceringskartan från 1812–1820 visar att en betydande del av de ytor, som nu är åker och äng, förr var sankmark. För den som färdades landvägen längs kusten var det därför tryggast att åtminstone bitvis använda åsen. Då kunde man gå torrskodd och hade utsikt såväl åt land som mot havet.

Befolkningen strax norr om åsen måste ta sig ned till sjön för att fiska, jaga och samla eller för att göra handelsturer. De kunde då utnyttja vissa sänkor i åsryggen eller ta sig över de höglänta partierna, om man inte ville gå längre sträckor. Som nämnts har det varit en gammal tradition att integrera åsen i sitt bösättningsområde, men sättet att göra det har sannolikt förändrats över tiden.

Ales stenar och C 14-dateringarna

Under den nya tid som 500-talet innebär kan behovet av en gemensam plats att samlas på ha blivit angelägen. Det fanns många frågor att avhandla på en sådan mötesplats: den kan ha fungerat som ett ting där tvister avgjorts, gemensamma spörsmål av större politisk, ekonomisk och social räckvidd avhandlats och där även kulten varit ett viktigt inslag. Så har vi argumenterat inför tanken på tillblivelserna av Ales stenar under vikingatiden eller

kanske kort dessförinnan, och så skulle det trots olikheter i samhällsstruktur ha kunnat fungera även om skeppssättningen tillkommit betydligt tidigare. Eftersom bösättningen låg som i ett pärlband strax norr ut (fig. 3) och avståndet inte var långt, var åsen »neutral» mark att träffa på. Man kan även tänka sig att människor kommit från ett större område norr, öster och väster om kustbyarna.

Av C 14-dateringarna att döma har platsen på åsen tagits i bruk något tidigare. Kan Ales stenar ha byggts under 500- eller 600-talet? Denna fråga kan inte besvaras med säkerhet så länge vi inte har fler dateringar i pålitliga sammanhang. Prov nr 1, 4 och 5 samt möjligen även nr 6 är tillräckligt många för att visa att något har skett under denna tid inom det område där Ales stenar befinner sig. Enligt Roslund skulle en parabelkonstruktion kunna dateras på den plats där prov nr 1 togs, och enligt hans senaste uträkning skulle den yngsta dateringen som nämnts ligga ca 300 e.Kr. Den enda C 14-datering som kommer i närheten av detta årtal är från prov 6.

Dateringen till 540–650 e.Kr. av kol under blocket N 24 är i och för sig ett glädjande och positivt resultat av undersökningarna. Det medger dock ingen exakt datering av Ales stenar. Under förutsättning att träkolet ligger i orört läge under blocket – vilket det enligt utgrävaren syntes göra – kan man bara dra den slutsatsen att det har kommit dit antingen före eller samtidigt med Ales stenar. Det skulle mycket väl kunna förhålla sig så att det på denna plats har förekommit andra aktiviteter innan man byggde skeppet. Här kan ha funnits ett litet gravfält redan tidigare, och det kan också ha rests stenar som markering av dessa. Det finns antikvariska uppgifter om att åtminstone ett block påträffats ett 60-tal meter från Ales stenar, och vi har själva frilagt ett block i närheten av skeppssättningen.

En möjlig hypotes är därför att det ornerade lerkärlet med kol och en mängd brända ben

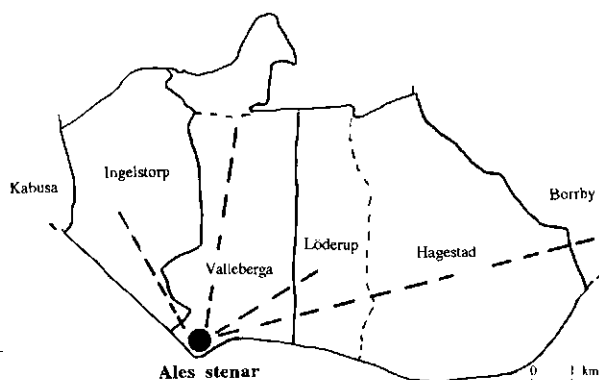

Fig. 3. Ales stenar i relation till närliggande bösättningsområden.

ingått i ett sådant gravfält snarare än placerats inuti en stor skeppssättning. Då skulle även fyndet under block N 24, där det också påträffades enstaka brända ben, samt anläggningsspåren i närheten av roderstenen kunna föras samman till en grupp. Möjligen kan det också ha funnits gravar och en kultplats från bronsåldern, som i så fall skulle kunna ge en alternativ förklaring till åtminstone några av de skålgropsförsedda blocken.

Om Ales stenar kommit till samtidigt eller något senare är ännu oklart. Det är frestande att se den centralt placerade anläggningen med vikingatidsdatering (prov 2) som tillkommen i anslutning till konstruktionen av den stora skeppssättningen. Men den kan också ha anlagts senare i ett redan existerande stenskepp. Under alla omständigheter får vi här ett tecken på att något har hänt på platsen under vikingatiden.

Skålgropar i många block

Redan i den första rapporten om våra undersökningar nämnes några block med skålgropsförekomster. Det påpekas där att skålgropar förekommer under såväl sten- som brons- och järnålder, men att tyngdpunkten ligger i bronsålder. Vi hade då ännu inte hunnit studera alla stenar med tillräcklig noggrannhet men kunde ändå visa på åtminstone fem block (Strömberg 1990, s. 72 ff. samt fig.

23 och 24). Redan året därpå kunde ytterligare några block med säkra, sannolika eller möjliga skålgropar utpekas. Vi hade också trott oss se ett s.k. hjul- eller solkors på ett av blocken (Strömberg 1991, s. 159 ff.). Det sistnämnda visade sig dock enligt geologen Jan Bergström mindre troligt p.g.a. av den naturliga vittringsprocessen i just detta stenmaterial.

Att vi ännu inte gjort någon slutgiltig sammanställning beror på att vi vid undersökningarna 1996 funnit att det nära stenarnas bas i flera fall finns skålgropar arrangerade i grupper. Dessa skålgropar har uppenbarligen inte varit avsedda att synas i sin nuvarande position, vilket däremot sannolikt varit fallet när de en gång framställdes. Dessa nyfunna skålgropsgrupper är av utomordentligt stort intresse, och vi kommer därför att undersöka basen på fler block och får samtidigt möjlighet att spåra eventuellt organiskt material för fler C 14-dateringar.

Hur kan det då komma sig att det finns så många stenar med skålgropar? Betyder det att Ales stenar med säkerhet har konstruerats under bronsåldern? Den frågan kan nog besvaras med ett nej. Däremot skulle som nämnts en del av dem kunna höra till en äldre grav- eller kultplats i närheten. En annan möjlighet värd uppmärksamhet är att block redan haft skålgropar när de fördes upp på åsen

(Strömberg 1990, s. 76). Detta förutsätter att det förflutit så lång tid efter tillkomsten att det inte längre mötte något motstånd att flytta dem. Välbekant är att det finns skålgropar på många megalitgravar. Enstaka stenar som ingått i en sådan konstruktion kan ha transporterats till åsen. Anmärkningsvärt är att det i motsats till läget i grannsocknarna inte finns några bevarade gravar av detta slag i Valleberga, som ju är den socken i vilken Kåseberga by ingår. Däremot har vi funnit spår i form av diverse konstruktionselement och föremål på en plats i Valleberga (Strömberg 1976, s. 5 ff.). Man har tydligen där avlägsnat alla block. Några kan ha använts i husbyggen eller för andra ändamål på gårdarna i närheten, men man kan inte utesluta att vissa tagits bort redan i förhistorisk tid. I det fortsatta arbetet skall vi studera fornlämningar i grannskapet som saknar vissa block, men där materialet i övrigt visar överensstämmelse med Ales stenar. Sammanfattningsvis kan sägas att åtskilliga skålgropar i skeppssättningen har en sådan placering på blocken – och till och med nära basen långt under markytan – att de svårligen kan anses vara tillkomna efter det att blocken fått sin plats i anläggningen.

Stora skeppssättningar i Sydsverige

I denna artikel finns det inte utrymme för eller anledning till en mera ingående diskussion om olika typer av skeppssättningar och deras datering eller att nämna alla kända exempel från Danmark och Sverige, utan endast att föra några få på tal (jfr Capelle 1986). Det finns ett stort antal sådana fornlämningar och också en betydande variation, och dessutom kommer nya fynd och studier av vissa grupper av stenskepp samt mera ingående inventeringar att göra det möjligt att i större sammanhang ta upp frågor om variationer i konstruktionen, om datering och funktion. I en sådan behandling får även Ales stenar sin plats.

I Skåne finns åtskilliga skeppssättningar bevarade. Till de mest kända hör de många stenskeppen på järnåldersgravfältet vid Vätteryd i mellersta Skåne. De flesta har en nord-sydlig orientering, men man ser olikheter i byggnadssätt och även i storlek. Ett av de undersökta skeppen är 25,7 m långt, vilket ju – trots att skeppet ser ganska stort ut – är betydligt mindre än Ales stenar (Strömberg 1961:II, s. 73 ff. och Taf 6–8; jfr även 1994 b, s. 73 ff.). Ett större skepp är det i *Södra Ugglarp* i Bonderup. Det är orienterat i ONO-VSV, är 39 m långt, 10 m brett och i och för sig imponerande, men har tyvärr en mindre tilltalande belägenhet nära intill ekonomibyggnaderna till en bondgård.

Kivik är ju mest känt för sin »kungagrav», men i området finns också en skeppssättning. Den har vissa likheter med Ales stenar genom att det är en stor anläggning, 60 m lång, och att blocken är glest placerade samt att den har ett utpräglat kustläge. Olikheterna är dock större. Eftersom bredden endast är ca 8,6 m mot 19 m i Ales stenar blir också skeppens form olika, vartill kommer en avvikande orientering, Ö-V i Kivik mot NV-SO i Ales stenar. Förutom att det finns ett par block (ursprungliga?) inuti skeppet är blocken som helhet betydligt mindre i Kivik, vilket gör att skeppssättningen alls inte imponerar på samma sätt. Till detta kommer att Kivik ligger nära intill en rad bronsåldersanläggningar, inklusive »kungagraven». Det ligger därför nära till hands att föra skeppssättningen till de övriga fornlämningarna, men endast en undersökning kan ge helt säkra hållpunkter för en datering (Strömberg, artikel under tryckning).

Väster om Kåseberga ligger *Kabusa*, som innefattades i det nu avslutade s.k. Ystadsprojektet. På en höjd intill »Tingshögarna» observerades en skeppsliknande, ca 45 m lång figur i marken på så sätt att vegetationen var högre och något grönare. En mindre prov-

grävning visade att det fanns sten och sot under ett 85 cm tjockt jordtäck. Några fynd påträffades inte, men bl.a. läget intill högarna och anläggningens storlek kunde tala för en bronsåldersdatering, men det finns också skäl att kalkylera med vikingatid (Tesch 1992, s. 178 ff.). En framtida undersökning kan kanske ge anledning till jämförelser med i första hand skeppssättningen i Kivik, möjligen även med Ales stenar.

Vid undersökningen av ett stort järnåldersgravfält i *Färlöv* norr om Kristianstad har man funnit spåren av ett par skeppssättningar. Stenblocken har avlägsnats, troligen för att användas vid husbygge, men arkeologerna kan avslöja att det måste ha rört sig om stora block. Längden uppges i ett fall ha varit mer än 70 (?) m, bredden 17 m, orienteringen N-S och antalet stenar minst ett 40-tal. En annan skeppssättning har varit ungefär 50 m lång. Enligt en osignerad artikel i *Sydsvenska Dagbladet* den 21 mars 1997 antar utgrävarna att det stora skeppet byggdes på 4- eller 500-talet e.Kr. Oavsett dateringen inom järnåldern är detta en intressant plats i samband med diskussionen om de större skeppssättningarnas ålder. Även om placeringen på ett stort gravfält skiljer sig från förhållandena vid Ales stenar finns det uppenbarligen vissa beröringspunkter.

Ytterligare en skeppssättning kan nämnas i detta sammanhang, nämligen »*Stenkyrkan*» i *Vinberg*, Halland. I likhet med de nämnda anläggningarna i *Färlöv* är den numera borttagen, men man har kunnat lokalisera den genom ett flygfoto. Det minst 50 m långa och 15 m breda stenskeppet, orienterat i NNO-SSV, har enligt äldre uppgifter varit byggt av glest placerade klumpstenar. Det har varit placerat på ett krön, och i närheten ligger ett gravfält från yngre järnålder, 6-900-tal. Skeppssättningen är inte undersökt, men tolkas i en nyligen publicerad artikel i denna tidskrift som tillkommen under vikingatiden i ett

område som varit en central plats i denna del av Halland. Belägenheten och det stora formatet talar för att skeppssättningen varit en kultisk anläggning (Artelius 1997, s. 13 ff.).

Av denna korta sammanställning framgår att det ändå finns en grupp större skeppssättningar i södra Sverige. Intressant är att de varierar i utseende. Ales stenar är ju uppbyggt av resta block, varav några är mycket stora och tunga och kraftigt nedsänkta i marken. Orienteringen är NV-SO. Kiviksskeppet är också konstruerat av resta stenar, men dessa är avsevärt mindre än blocken i Ales stenar, och orienteringen är Ö-V. Kabusaskeppet synes vara ca 45 m långt, byggt av stora klumpstenar (?) och orienterat i ungefär SV-NO. De två stenskeppen i *Färlöv* har varit 50 resp. mer än 70 (?) m långa, byggda av stora klumpstenar (?) och orienterade i N-S. Den halländska anläggningen i *Vinberg* beräknas till ca 50 m i längd, ha konstruerats av klumpstenar och med orientering i NNO-SSV.

I Skåne har åtskilliga fornlämningar förstörts och försvunnit genom odling och/eller medveten rasering. Enligt min åsikt kan även stora skeppssättningar höra till denna kategori. Man bör därför iakttäta viss återhållsamhet vid tolkningen av de långa skeppssättningar som finns bevarade eller på ena eller andra sättet kan spåras vid nya fältarbeten. Om en skeppssättning ges rollen som symbol för ett områdes maktposition i en bygd på grund av sin placering i landskapet, bör den vara en ensam anläggning som utmärkes av sina stora dimensioner. Det är mindre troligt att två eller flera anmärkningsvärt stora anläggningar kan ha haft samma betydelse.

Dateringsfrågor kring Ales stenar

De C 14-dateringar som hittills gjorts på träkol från Ales stenar talar ju alla för yngre järnålder. Om man kan lita på att detta är ett slutresultat, skulle det innebära att man är tillbaka

på »ruta 1» eller med andra ord att den datering som varit naturlig för mig sedan många år tillbaka skulle vara den rätta. Enligt min första uppfattning var den stora skeppssättningen Ales stenar byggd under vikingatid eller något dessförinnan. Den kunde vara använd som grav eller som kenotaf, men den hade med stor sannolikhet också använts av bygdens befolkning som samlingsplats i många syften: för att utöva kult och för att avhandla sociala, politiska, ekonomiska och judiciella frågor. Fig. 3 visar Kåsehuvud med Ales stenar samt den närliggande bygden, där det finns åtskilliga fyndlokaler från yngre järnålder.

När det sedan blev aktuellt att ta ställning till en eventuell bronsåldersdatering i samband med att arkeoastronomin tilldrog sig ett allt större intresse, såg jag det som naturligt att undersöka relationen mellan Ales stenar och bygdens fynd och fornlämningar från äldre bronsålder. Då kommer bronsen dit, och det byggs många ganska stora gravhögar. Det är ett karakteristiskt drag för den äldre bronsåldern att man med utrymmeskrävande monument visar omvärlden att bygden var rik och kunde omsätta en del av sitt välstånd i den form av investering som exempelvis byggan-det av en gravhög innebar.

En anmärkningsvärt fyndrik grav från mitten av den äldre bronsåldern i just Valleberga hade undersökts av mig och då tolkats som tillhörig en man med stor betydelse för kontakterna med kontinentens metallförande områden. Det finns också en rik depå av bronsyxor från samma tid funnen vid åsens norrsida, och även för övrigt har påträffats många metallfynd av god kvalitet i trakten. Skötsel av handelskontakterna och organisation av produktionen i området för att få överskott skapade en maktposition för den som hade hand om detta. Denna makt skulle man då kunna ha demonstrerat genom att bygga den stora anläggningen uppe på åsen, där den

gav signaler till omvärlden. Men ett sådant byggnadsverk måste ha varit en kollektiv insats vilken period det än rört sig om, och man måste räkna med en kombination av religionsutövande, eventuellt i samband med en gravläggning och därtill hörande föreställningar, och människors behov av att lösa praktiska problem.

Att föreställa sig Ales stenar som byggt under bronsåldern var i och för sig inte särskilt originellt med hänsyn till vad som fördes fram om solkult och kalenderfunktion. Men det var ändå ett försök att ändra position och se konsekvenserna härav. De undersökningar vi hittills utfört har dock inte givit några säkra stöd för en datering till just den äldre bronsåldern. I nuvarande situation talar de arkeologiska resultaten för yngre järnåldern som tillkomsttid, och under alla omständigheter är det en viktig period i fornlämningsens historia.

Behöver vi då fler C 14-dateringar? Mitt svar är ja, eftersom man gärna vill ha mer än en datering under orubbade block. Om man skulle ha turen att finna träkol under ytterligare en sten och den gav samma datering, kan man uttala sig med större säkerhet. Om möjligt bör man alltid ha mer än en C 14-datering från en undersökning. En styrka vore också att finna något daterbart föremål under en sådan sten. Detta är vår förhoppning inför de kommande fältarbetena.

Litteratur

- Artelius, T. 1997. »Stenkyrkan» – En återfunnen skeppssättning och central plats i Hallands yngre järnålder. *Ale* 1996: 2.
- Capelle, T. 1986. Schiffsetzungen. *Praehistorische Zeitschrift* 61.
- Hyenstrand, Å. 1996. *Lejonet, draken och korset. Sve- rige 500–1000*. Studentlitteratur. Lund.
- Roslund, C. 1979. Fornlidsmatematiker och astronom? *Forskning och Framsteg* 1979: 5.
- Roslund, C. 1990. Ales stenar i ett vidare perspektiv. *Ystadiana*.

- Strömberg, M. 1961. *Untersuchungen zur jüngeren Eisenzeit in Schonen I-II*. Acta Archaeologica Lundensia 4: 4.
- Strömberg, M. 1971. Grubenhäuser in Valleberga. *Meddelanden från Lunds universitets historiska museum 1969-1970*.
- Strömberg, M. 1973. Nya fynd av vendeltidsfibulor i Skåne. *Honos Ella Kivikoski*. Finska fornminnesföreningens tidskrift 75.
- Strömberg, M. 1976. En nyupptäckt stenkammargrav i Valleberga. *Ale 1976*: 2.
- Strömberg, M. 1982. *Ingelstorp. Zur Siedlungsentwicklung eines südschwedischen Dorfes*. Acta Archaeologica Lundensia 4: 14.
- Strömberg, M. 1990. Vikingamonument eller maktsymbol i bronsåldershydd? *Ystadiana*.
- Strömberg, M. 1991. Åter till Ales stenar. *Ystadiana*.
- Strömberg, M. och Roslund, C. 1991. Ales stenars datering. *Ale 1991*: 2.
- Strömberg, M. 1994 a. Har skeppssättningar haft olika innebörd? *Fynske Minder*.
- Strömberg, M. 1994 b. Kåsebergaåsen under forntiden. *Österlen*.
- Strömberg, M. 1995 a. Teater, musik, poesi och bröllop vid Ales stenar. Nutidsmänniskors behov av forntida helgedomar. *Ale 1995*: 1.
- Strömberg, M. 1995 b. Fornminne med många uttolkare. Ales stenar inspirerar fackmän och allmänhet. *Ale 1995*: 4.
- Strömberg, M. 1995 c. *Från bågskytt till medeltidsbonde*. Kulturnämnden i Ystad m.fl. Ystad.
- Sundström, Å. 1990. Jag och Ale. *Ystadiana*.
- Tesch, S. 1992. The long-term development of a settlement region on the coastal plain – the Köpinge area. *The archaeology of the Cultural landscape*. Acta Archaeologica Lundensia 4: 19.

Tärningskast med livet som insats

Av Torsten Nilson

Kastanjugatan 6 A, 223 59 Lund

Att låta lotten avgöra vem som i en grupp misstänkta – skyldiga eller oskyldiga – skall mista livet är något som tillämpats av både militära och civila domstolar. Den romerska straffrättens »decimatio» innebar att man vid myteri, rymning och dylikt genom lottkastning valde ut var 10:e man att avrättas. Detta tillämpades också av den svenska krigsmakten för att straffa infångade deserterörer och myterister och finns stadgat i Kungliga Brev av åren 1683 och 1796.

Civila domstolar kunde efter 1724 i dråpmål också döma till lottkastning i de fall man var osäker på den rätta gärningsmannen bland flera möjliga och misstänkta. I ett Kungligt Brev av den 3 Juni 1752 till »Gööta och samtel. HofRätter at döma til lättkastning, då ei utrönas kan hwilken af flere warit den dödes baneman» hänvisas till »brevet» av den 17 Januari 1724 och förordnas att »enär sådane mål förekomma, at flere lagt handen å then döda och ei utrönas kan, af hwars handawerkan han döden liutit, må til lättkastning af Eder dömmas, utan at hwart mål oss underställa». Så gällde fram till år 1841, då i en Kunglig Kungörelse av den 16 Juni bestämmelserna i 1752 års brev angående lottkastning i dråpmål upphörde att gälla.

Det dråpmål som här nedan beskrives är sannolikt det sista där en avrättning skett efter tärningskast.

Dråpet vid Rödaled

Det var lördagskväll och datum var den 15 mars 1806. I stugan i Hans Hallbergs krog vid Rödaled på vägen från Kristianstad mot Växjö satt några gäster i lugn och ro och samtalade vid ett stop öl. Andra gjorde sig färdiga för övernattnig.

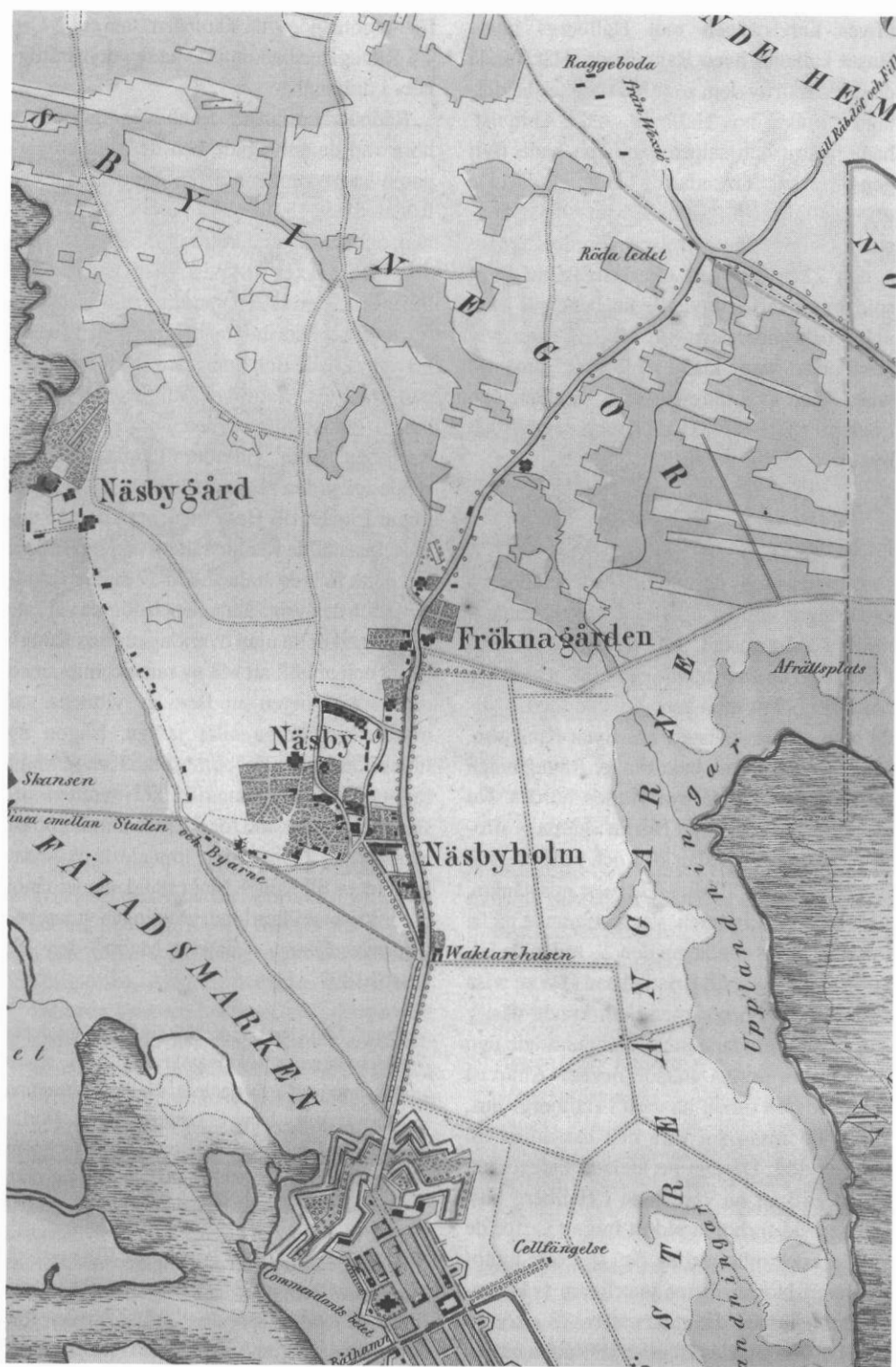
Vid 9-tiden hördes ett förfärligt oväsen från vägen utanför huset, och strax därefter fick man se hur dörren, som nyss blivit låst, blev uppbruten och sönderslagen. In i stugan stormade – under högljudda skrik och hotelser – ett gäng inte helt nyktra personer beväpnade med gärdsgårdsstörrar, vedträn och även en yxa. De identifierades senare som: förre soldaten Axel Ahlqvist, dennes hustru Anna Margareta Holm, förre salpetersjudaren Peter Lindgren, soldaten Segerholms hustru Sophia Christina Ahlqvist, soldaten Abraham Holmqvist, förre drängen Peter Nilsson samt korpralen Niclas Heideman med hustru Christina.

Krögare Hallberg, hans familj och de flesta av gästerna fann för gott att rymma fältet och gömma sig i köket och i ett uthus. Kvar i stugan blev lumpsamlaren Anders Norlin som genast blev utsatt för trakasserier och på det grövsta misshandlad, samtidigt som en av sällskapet kvinnor stod i dörröppningen och skrek »det är rätt min bror, slå och stick». De som mest aktivt deltog i misshandeln kunde vid rätttegången längre fram utpekas vara Axel Ahlqvist, hustru Ahlqvist och Peter Lindgren.

Efter cirka en kvart lämnade sällskapet stugan, och Hallberg och några av gästerna vågade sig fram. De fann då Norlin ligga på golvet nära dörren, illa slagen blodig och medvetlös.

För att få hjälp skickade Hallberg bud till fjärdingsmannen, som bodde i Torseke. Denne samlade snabbt sex karlar, som vid 1/2 3-tiden på natten red ned till Rödaled. Framme där fick de veta att våldsverkarna befann sig hos krögaren Sven Kiellsson, »som bor snett

Bilden s. 23. Detalj från karta över Kristianstad med därtill hörande ägor upprättad 1854.

öfwer Landswägen mot Hallbergs hus». Huset kallades även Raggeboda. Här kunde de gripa fem av dem som misstänktes ha deltagit i bråket hos Hallberg. Axel Ahlqvist, hans hustru och salpetersjudaren hade flytt genom en bakdörr sedan de blivit varnade. De gripna fördes till »Slottshäcktet» i Kristianstad. Genom länsstyrelsen gjordes senare – den 22 mars – en efterlysning av förre soldaten Axel Ahlqvist, som beskrevs vara »lång och undersätsig till växten, samt wid afwikandet varit klädd i blå rock samt röd väst», och av Lindgren, som var liten och tjock till växten och klädd i blå kort tröja och byxor.

Rättegång

Den 18 mars togs de anhållna fem personerna samt några vittnen till förhör vid Kämnärsrätten i Kristianstad. Alla de anklagade förklarade att de över huvud tagit inte varit inne i Hallbergs hus utan hade hela kvällen – tills de blev gripna – vistats hos Sven Kjellsson, vilket denne också bekräftade. Rättegången fortsatte den 21, då nya vittnen hördes. Nu rapporterades också att Norlin »gårdags aftonen d:20 hujus emellan kl: 8 och 9 i Hallbergs hus, med döden aflidit». De mest misstänkta, Ahlqvist och Lindgren, var fortfarande på fri fot, men greps söndagen den 23 sedan de frivilligt begivit sig till Kristianstad »för att wisa sin oskuld». Förhör med dem kunde därför hållas vid Kämnärsrättens sammanträde den 26. Liksom övriga åtalade nekade Ahlqvist och Lindgren till att ha varit i Hallbergs hus, varför de ansåg sig vara helt oskyldiga till Norlins död. Då alla de åtalade kategoriskt nekade till att ha varit inne i Hallberg hus, ställdes vid förhören aldrig frågan varför de angripit och misshandlat den stackars lumpsamlaren Norlin. Efter ytterligare två sammanträden med Kämnärsrätten (8 och 18 april) överlämnades ärendet till Rådhusrätten

för »afdömande», då Kämnärsrätten enl. 5 Cap 1 § Rättegångsbalken inte hade »domsrättighet» i dråpmål.

Rådhusrätten ansåg det nödvändigt att först höra vad de anklagade och de båda krögarparen hade att berätta om händelserna vid Rödaled den 15 mars. Så skedde också den 3 maj, och två dagar därefter föll Rådhusrättens dom så att Axel Ahlqvist, hans hustru samt Peter Lindgren skulle »androm till skräck och warnagel, mista högra handen och lifwet». Övriga åtalade fick lindrigare straff eller blev helt frikända. Samtliga skulle dock stanna kvar i häktet tills domen »ompröfvats» av Kungliga Göta Hovrätt. Landshövdingen sände också den 11 maj utslaget och alla handlingar i målet till Hovrätten, som den 15 augusti fastställde Rådhusrättens utslag. Besked om detta fick de åtalade den 27 augusti. Ahlqvist och de övriga åtalade och dömda var inte nöjda med detta utan överklagade hos Kungl. Maj:t och anhöll att »få ny ransakning», med den motiveringen att flera av vittnena var mindre trovärdiga eller jäviga. Någon ny ransakning beviljades inte utan Kungl. Maj:t fastställde den 13 januari 1807 Hovrättens utslag, och då återstod för de dödsdömda endast att söka nåd. I februari inlämnade de på landskansliet en till Kungl. Maj:t ställd »underdånig böneskrift», vilken landshövdingen vidarebefordrade. Svaret – daterat Malmö den 19. Martii 1807 – blev:

Kongl. Maj:t har i Nåder låtit sig föredraga desse underdånige ansökningsskrifter; Och churu Sökanderne alle förtjente att för den våldsamma handvärckan, hvaraf Lumpsamlaren Norlin döden ljutit, undergå dödsstraff; Likväl och som icke mer än ett lif gått förloradt genom det våld, som gemensamt af bemälda Sökander blifvit föröfvadt, utan att utredas kunnat, hvilkendera egentligen och hufvudsakligast varit Norlins baneman, pröfvar Kongl. Maj:t härmed i Nåder rättvist förklara det endast en af de till dråpgeringen skyldige må, med lifvets förlust sitt brott

Axel Ahlqvist gör sitt sista tärningskast. Teckning Jimmy Juhlin.

omgälla, samt i anseende till ovissheten om hvilken af dem varit den mera brottslige, tillåta, det må likmätigt Kongl. Brefvet den 3. Junii 1752, genom lottkastning afgöras, hvilcken af Sökanderne, Ahlquist och hans hustru samt Saltbitter Sjudaren Lindgren, skall dödsstraffet undergå och hvilka måge derifrån njuta förskoning, då de, hvilkas lott blifver att behålla lifvet, skola afstraffas med högsta kropps plickt af Spö eller ris, en Söndags uppenbar Kyrckoplickt och fästnings eller Spinnhus arbete i all deras öfriga lifstid»

Nu var alla möjligheter uttömda att få en ändring till stånd och landshövdingen hade bara att ge magistraten i Kristianstad uppdrag att verkställa beslutet om lottkastning, och därefter låta straffen gå i verkställighet. Lott-

kastningen, som ägde rum på rådhuset i Kristianstad onsdagen den 22 april, blev mycket dramatisk och Magistratens protokoll får skildra händelseförloppet:

Utdrag af Protokollet inför Magistraten å Christianstads Rådhus den 22 April 1807

Uppå Soldaten Axel Ahlqvists, dess Hustru Anna G. Ahlqvist och Saltbitter Sjudaren Peter Lindgrens underdåniga böneskrift om nåd och förskoning från det straff, at mista högra hand och halshuggas, hwartill de genom Rådstufwu Rättens i Christianstad och Götha HofRätts sammanstämmande, samt af Kongl. M^t under den 13 nästl. Januarii fastställte utslag blifwit dömde, har Kongl. M^t genom nådigt utslag af den 19 i förra månaden, i nåder förklarar, det

endast en af desse Trenne till dråpgjerningen skyldige, må med lifwets förlust, sit brott umgälla, samt at det, genom Lottkastning, skulle afgöras, hwilken therä af dem skal dödsstraffet undergå, och hwilka måge därifrån njuta förskoning, samt i stället undergå den därmed förēnade bestraffning af högsta kroppsplick och Lifstids arbete i fängelse.

För den, genom Kongl. M^{ts} Befallningshafwandes den 17 dennes aflätne skrifwelse Magistraten ålagde wärckställighet af detta Kongl. M^{ts} nådiga utslag, blefwo Ahlqvist och dess hustru, samt Peter Lindgren, från Slotts Häktet uphämtade på Rådhuset, hwarest de, för sittande Rätt i närwaro af tilkallade Slotts Pastoren Hägg och en större samling af Stadens Inwånare, samt sedan Kongl. Maj^{ts} nådiga utslag, ljudeligen blifwit upläst, fingo tilsägelse, at wärckställa Lottkastningen på följande sätt, at de först, utaf trenne Med N° 1, 2 och 3, tecknade samt sammanrullade lika Papperslappar, skulle taga hwarthera En, för at därigenom bestämma den ordning, uti hwilken de borde göra Lottkastningen, samt at de, därefter, uti sådan Ordning skulle, uti en til den ändan på bordet fram-satt Låda, kasta med Tvänne Tärningar, som störtades utur en därtill lämnad Träbägare, och at den, af dem, hwars Kast utwiste minsta sammanräknade ögon på begge Tärningarne skulle undergå dödsstraffet.

Lottkastningen utföll så, at Peter Lindgren fick N° 1, Axel Ahlqvist N° 2 och hustru Ahlqvist N° 3.

I följe härä kastade först Peter Lindgren och fick Ellofva ögon; därefter kastade Axel Ahlqvist och fick fem ögon, och sist kastade hustru Ahlqvist, hwilken fick lika med dess man, eller endast fem ögon.

Sedan Peter Lindgren således, genom högsta kastet kommer i åtnjutande af Konungens nåd och förskoningen från dödsstraffet; så Lottkastades ånyo emellan Ahlqvist och dess hustru, på lika sätt, at de bägge först drogo Lott, för ordningen i hwilken de skulle kasta, och då Lotten så utföll at hustrun skulle kasta först och Ahlqvist sist; så wärckstältes detta, hwarwid hustru Ahlqvist fick Tolf ögon, men Axel Ahlqvist endast Sju ögon.

Såsom följd hwarä Axel Ahlqvist underrättades, det han kommo at undergå dödsstraffet.

Ut supra
In fidem Protocolli
H.P Wessman

Galgbacken väntar

Tärningarna hade »talat», och som man trodde eller inbillade sig hade gudomlig rättvisa skipats, och den som drabbades blev alltså Axel Ahlqvist, som med sitt liv skulle sona ogärningen, trots att han kanske inte var mer skyldig än någon annan i gänget.

När uppgiften om resultatet av lottkastningen nådde landshövdingen gav denne (to 23 april) i brev prosten J. G. Brandt uppdrag att utse någon ur prästerskapet att flitigt besöka och samtala med den dödsdömde och förbereda honom till den förstående avrättningen och förhoppningsvis kanske också få ett erkännande. Uppdraget gick till slottspredikanten Mag. Hägg, som efter en dryg veckas samtal med Ahlqvist ansåg sig kunna föreslå den 3 juni som lämpligt datum för avrättningen. Landshövdingeämbetet fastställde detta datum och beordrade en vecka senare i brev av den 15 maj skarprättaren Löwenborg – som var bosatt i Sölvesborg – att med »nödige verktyg försedd» den 2 juni infinna sig i Kristianstad och där anmäla sig hos magistraten. Någon vecka senare gav han fästningskommendanten överste Biörnmarck uppdrag att ordna spetsgård. Enligt ett kungligt brev av den 11 november 1693 skulle i garnisonsstäder »militaire följa fången samt slå spetsgård kring executionsplatsen, at thärmed hindra oreda och trängsel samt förekomma öfwerwäld, som ofta blifwer föröfwat wid desse tillfällen».

Nu var allt förberett för avrättningen, och tidigt på morgonen den 3 juni hämtades Ahlqvist, som dagen innan blifvit befriad från sina »fängelse Järn», upp ur sin fängelsehåla. I

sällskap med sin själasörjare anträdde han nu »sista resan» här på jorden ut till stadens avrättningsplats. Denna – som enligt borgmästare Hjorts uppgifter inte hade varit i bruk på nära 40 år – låg vid denna tid sannolikt på det område som idag motsvarar kvarteret Tigern mellan Banmästarevägen (i norr) och Lokförarevägen (i söder) och öster om Sjövägen. Här byggdes på 1960-talet 8 villor, troligen utan att någon arkeologisk undersökning företogs. På en karta från 1766 över »Kristianstads fästning» ligger en galgbacke sydöst om Näsby by.

Ute på avrättningsplatsen väntade skarp-rättaren Andreas Löwenborg med »lämpliga wärcktyg» i beredskap, och gjorde snart processen kort, sedan själasörjaren först sökt bereda Ahlqvist till döden.

Notan för avrättningen, som tydligen be-kostades av staden Kristianstad, gick på 17 riksdaler 36 skilling 8 runstycken banco. Av denna summa erhöll skarprättare Löwenborg 4 riksdaler 20 skilling. Häradsnattmannen Joh. Jönsson fick 4 riksdaler 32 skilling, och resten gick till bl.a. en timmerman – troligen den som gjorde stupstocken – en smed, en vagnman, en hovslagare och en handelsman.

Rapport om att avrättningen verkställdes gick samma dag från borgmästare Hjort till landshövdingen (Erik Reinhold von Nolcken). Denne sände i sin tur brev till »Kgl. Götha Hofrätt med berättelsen om Ahlquists afrättning», där han skriver att han – dvs. Ahlqvist – »mistat högra handen och blifwit halshuggen».

Anna Margaretha Holm och Peter Lindgren

Till sist kan man ställa frågan: Hur gick det för de andra två som deltog i tärningskastningen och som klarade sig från dödsstraffet? De skulle enligt Kungl. Maj:ts Utslag av den 19 mars 1807 »afstraffas med högsta kropps plickt af Spö eller ris, en Söndags uppenbar

Kyrkoplickt och fästnings eller Spinnhus-arbete i all deras öfriga lifstid». Formuleringen spö eller ris måste tillgripas, då man på förhand inte kunde veta vem av de tre som skulle komma att bli avrättad. Män straffades med spö, och kvinnor med ris.

Den 4 maj kunde slottspredikanten Hägg rapportera att förre salpetersjudaren Peter Lindgren och hustru Anna Greta Holm vid »skriftningen» efter högmässan i Kristianstads kyrka den 3 maj »i hela församlingens närvaro nekat sina brott, och i följd deraf har jag ingen aflösning kunnat meddela». Detta innebar att Hovrätten på nytt måste yttra sig om straffet för de båda brottslingarna. Den 25 maj kom Hovrättens utslag med följande innehåll:

»Kongl. HofRätten profwar skäligen förordna att hustru Ahlquist och Saltpetter Sjudaren Lindgren för denna af dem visade gensträfwighet att ärkänna ett brott hwartill de äro förwundne och dömde, skola i förmågo af Kongl. Maj:ts Nådiga Bref den 16 November 1699 hwardera undergå /: 8 /: Åtta dagars fängelse wid watten och bröd i Christianstads Kronohäkte, samt derefter å näst infallande Helgedag åter i nemde Stads kyrka inställas för at undergå kyrkopligten.»

Så skedde också och den 13 juni lämnade slottsvaktmästaren Pehr Sandberg ett intyg att de båda »undergådt de dem ådömde Åtta /: 8:/ dagars fängelse vid vatten och Bröd, här i SlottsHäktet». Följande dag hämtades de – sedan de blivit befriade från »fängelsejärnen» – till kyrkan, för att efter gudstjänsten på nytt »skriftas», och Hägg kunde denna gång ge dem absolution sedan de bekänt sitt brott. Den 19 juni förpassades de båda fångarna till Carlstens fästning respektive Spinnhuset i Norrköping. Om deras vidare öden är inget känt eller efterforskat.

Referenser

Otryckta källor

Landsarkivet i Lund (LLa)

Kristianstads Kämnrätt: A1a: 8

Kristianstads Rådhusrätt: A1a: 108

BI: 97

EIII: 23

F1a: 206

Kristianstads läns landskansli: A1: 81, 82

DI: 174, 177

Kristianstads läns landskontor: GVIII: 3

Fångvårdsanstalten i Kristianstad: ÖI: I

Göta Hovrätts arkiv

Akt BIIA: 144

Riksarkivet

Justitierevisionens registratur: 1752 juni 3

1807 mars 19

Tryckta källor

Gustaf Liunggren: Karta över staden Kristianstad med
dertill lydande egor. 1854.

Birger Wedberg: Tärningskast om liv och död. Stock-
holm 1935.

DE SKÅNSKA LANDSKAPENS HISTORISKA OCH ARKEOLOGISKA FÖRENING bildades 1866. Föreningen är en samlingspunkt för en historiskt och arkeologiskt intresserad allmänhet.

Föreningen har utgivit Samlingar till Skånes historia, fornkunskap och beskrifning (1868–1873), Samlingar utgifna för De skånska landskapens historiska och arkeologiska förening (1874–1880), Skånska samlingar (1894–1897) samt Historisk tidskrift för Skåneland (1901–1921).

1961 började föreningen utge ALE. Historisk tidskrift för Skåneland. Första året utkom ett häfte och 1962–1976 tre häften årligen. Fr.o.m. 1977 utkommer fyra häften årligen. 1990 inträdde landsarkivet i Lund som medutgivare. Tidskriften utges med bidrag från Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet (HSFR).

Brev och manus till redaktionen adresseras till arkivarie Bengt Danielson, Landsarkivet, Box 2016, 220 02 Lund.

Medlem i föreningen erhåller tidskriften kostnadsfritt.

Årsavgiften för 1997, 100 kronor, kan insättas på postgirokonto nr 24 68 31-2, De skånska landskapens historiska och arkeologiska förening.

Äldre häften av tidigare utgivna tidskrifter kan beställas hos skattmästaren, arkivarie Göran Larsson, Landsarkivet, Box 2016, 220 02 Lund.

EFTERTRYCK, helt eller delvis, medges endast efter redaktionens särskilda tillstånd.

Föreningens styrelse:

Länsantikvarie Carin Bunte, Malmö, ordf., landsarkivarie Anna-Christina Ulfspärre, Lund, v.ordf., arkivarie Elisabeth Reuterswärd, Lund, sekr., arkivarie Anders Persson, S. Sandby, v.sekr., arkivarie Göran Larsson, Lund, skattmästare, samt professor Hans Andersson, Lund, professor Björn Berglund, Lund, arkivarie Bengt Danielson, Lund, docent Siegrun Fernlund, Asmundtorp, högskolelektor Gert Jeppsson, Lund, docent Hjärdís Kristenson, Lund, professor Lars Larsson, V. Nöbbelöv, docent Nils Lewan, Lund, länsmuseumschef Monika Minnhagen-Alvsten, Kristianstad, länsmuseumschef Bengt-Arne Person, Varberg, l:e antikvarie Gunilla Erikson, Kulturen, docent Anders Salomonsson, Lund, docent Sten Skansjö, Lund, länsantikvarie Leif Stenholm, Karlskrona, professor Sven Tägil, Lund. Hedersledamot: professor Jörgen Weibull, Göteborg.

Ale

Historisk tidskrift

FÖR SKÅNE, HALLAND OCH BLEKINGE
UTGES AV DE SKÅNSKA LANDSKAPENS HISTORISKA
OCH ARKEOLOGISKA FÖRENING
OCH LANDSARKIVET I LUND.

Innehåll

GÖRAN LARSSON Skånska län 1526–1996

I

MÄRTA STRÖMBERG C 14-dateringar vid Ales stenar

9

TORSTEN NILSON Tärningskast med livet som insats

22

Vinjetten på framsidan återger det första tecknet – en f-runa – i runhandskriften av den medeltida Skånelagen, som var gällande i Skåne, Halland, Blekinge och Bornholm.